

Hárs György Péter

TÖLTÖTT KÁPOSZTA ÉS VÖRÖS LOBOGÓ

(Adalék az első pszichoanalitikus tanszék történetéhez)

„...ha valaki akár analízisben meggyőződött a pszichoanalízis főbb tételeinek igazságáról – legalábbis ennyiről! – az kimondhatja, hogy a pszichoanalízissel szemben kétféle állásfoglalás lehetséges: vagy elfogadja az ember, vagy téved.” (Nagy Lajos: A pszichoanalízis szociológiai perspektívában. Együtt, 1927, 1(3):10-14.)

Hogy mikorról datálódik Nagy Lajos ismeretsége Ferenczi Sándorral, arra nézve nincsenek adataink. Ismeretségüket különben sem nagyon szokták említeni¹, kivételt ez alól talán csak Harmat Pál (Harmat, 1994, 183. és 288-289. és az őt idéző Valachi Anna [Valachi, 2008, 229. és 241.]), továbbá Tarján Tamás (Tarján, 1980, 61-62.) képeznek.

Harmat – forrásmegjelölés nélkül – megemlíti, hogy Ferenczi temetésén Nagy Lajos is jelen volt. A másik helyen, ahol Ferenczi és Nagy Lajos nevét együtt szerepelteti, ott Harmat Nagy Lajos *A menekülő ember* című önéletírására hagyatkozik. A vonatkozó részeket itt onnan külön-külön idézem, már csak azért is, mert vélhetőleg más-más időpontokhoz köthetőek (ami nem derül ki Harmat szövegéből). Az első részlet 1921-re utal: „Többféle tünet kínozott. Ezek közt legenyhébb volt, hogy sok volt a gyomorsavam, állandóan kínozott a gyomorégés, sápadt voltam, és fogytam. [Az orvos] [s]zigorú étrendet írt elő. Próbáltam megtartani ezt az étrendet. Mihelyt belekezdttem, azonnal rosszabb lett az állapotom. Ilyen nyavalyásan találkoztam egyszer Ferenczi Sándorral. Ő azt mondta, hogy a tüneteim ideges tünetek, hagyjam abba a diétát. ‘Még ma egyen töltött káposztát’ – ajánlotta nevetve. Hát én neki adtam igazat, és még azon az estén jól belakmároztam töltött káposztával, szóval a diétát elvettem. Gyomortüneteim már másnap megenyhültek.” (Nagy, 1984, 117.) A második részlet 1922-re és 23-ra, Révész Erzsébet halálának évére emlékezik vissza: „Ferenczi Sándor, amikor a gyomorpanaszaimról volt szó, mást is ajánlott. A legkínzóbb tüneteim gyógyítására elküldött egy pszichoanalitikushoz, dr. Révész

¹ Mint ahogy nem esik szó a pszichoanalízissel való rendkívül széles emberi és írói kapcsolódásáról sem – ez azonban egy másik, hosszabb, készülő tanulmányom tárgya.

Erzsébethez. A neurózisomról [...] csupán a tüneteket, a tünetek nevét sorolom fel: szorongás, fóbiák, kedélyi depresszió, fáradékonyság, kisebbségi érzés. Révész Erzsébet kezelésbe vett, egy esztendeig jártam hozzá, a kezelés naponként egy óra volt, eredménytelenül. Hogy én voltam-e gyógyíthatatlan, vagy a gyógy mód hatástalan-e, erről nincs véleményem. De hogy Révész Erzsébet gyakorlatlan és gyenge volt mesterségében, azt állíthatom. A reménytelen kezelés különben azért ért véget, mert a fiatal orvosnő meghalt. Igen kedves, szép és jóindulatú teremtés volt, halála szomorú emlékem.” (Nagy, 1984, 117-118.)

Tarján Tamás méltatlanul elfeledett soraira, amelyek egyébként fölkeltek bennem azt a kíváncsiságot, ami jelen íráshoz elvezetett, később térek vissza.

Egy dolog biztos: 1911-ben Nagy Lajos és Ferenczi már ismerték egymást. Erről Nagy Lajosnak egy, az országos Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár igazgatójához 1911. 04. 25-én írott levele tanúskodik. „Minden előfordult mulasztásom és minden eddigi hibám okozója egy rendkívül súlyos, komplikált idegbetegség és néhány egyéb megbetegedés és az anyagi nyomorúság. Betegségemet igazolja az a bizonyítvány, amely 11795/911 számú segély iránti kérvényem mellett van az irattárunkban. E bizonyítványt dr. Décsi Imre orvos úr, pénztárunk alkalmazottja állította ki, aki tisztán altruisztikus jóindulatból hónapokon keresztül csaknem mindennap kezelte ingyen. Betegségem régebbi keletű. [...] Ezeket bizonyíthatja dr. Ferenczi Sándor pénztári orvos, dr. Décsi Imre [...] az is igaz, hogy most már mindkét betegségemből kigyógyultam. Ezt bizonyíthatja dr. Ferenczi és dr. Décsi.” (Nagy, 1911, 44-45.)

Nagy Lajos életművében és életének magánjellegű dokumentumaiban (levelezés, naplók és naplójegyzetek) Ferenczi Sándor neve egyébként meglepően ritkán szerepel. Meglepően, mondom, ahhoz képest, hogy Nagy Lajos a pszichoanalízis elkötelezett híve, sőt, propagátora, a stekelista Független Orvosanalitikusok Egyesületének pártoló tagja és számos analitikus páciense volt. Anélkül, hogy itt ezeket a vonatkozásokat részletesen kifejteném, mégis röviden jeleznem kell őket, hogy írásom tulajdonképpeni tárgya – a Tarján által hivatkozott Nagy Lajos cikk – ezekben a kontextusokban is elhelyezhető legyen.

1. Ferenczit név szerint – a már idézett önéletrajzi részek és a hivatalos levél mellett – tudtommal hétszer említi meg Nagy Lajos. Másodszor 1925-ben Freud Zsigmond önéletrajzának a *Népszavába* írott ismertetésekor: „1910-ben már dr. Ferenczi Sándor indítványára a nürnbergi második pszichoanalitikus kongresszuson megalakult a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület.” (Nagy, 1925, 206.). Ferenczi nevének harmadik főlemlítése már figyelemreméltóbb, két szempontból is: egyrészt, egy személyes beszélgetést idéz meg, másrészt Nagy Lajos azzal kapcsolatban hozza föl Ferenczit példának, hogy a pszichoanalízisnek „a társadalmi feltételektől” való „függése” kimutatható „a pszichoanalitikusok írásaiban föllelhető szándéktalan és véletlen elszólásokból, ráhibázásokból” – hogy

miért éppen szóbeli közléssel példázza ezt, ami még csak nem is elszólás és ráhibázásnak sem vélném, az számomra is rejtély marad. Mindenesetre ezt írja az 1927-es, *A pszichoanalízis szociológiai perspektívában* című tanulmányában: „Most csak Ferenczi Sándornak egy privát beszélgetésben tett kijelentését idézem. Ezt kérdeztem tőle: ‘Terjed-e a pszichoanalízis Franciaországban?’ ‘Nem igen’ – felelte ő. ‘Mi ennek az oka?’ ‘Talán az, hogy a franciáknak nem igen van rá szükségük.’” (Nagy, 1927a, 78.) Ebből Nagy Lajos arra a következtetésre jut, hogy „a szabadabb nemi élet légkörében kevésbé válnak az emberek neurotikusokká”. Ferenczi nevének következő fölbukkanása Nagy Lajosnál 1930. A *Korunk* folyóiratban értekezik a *Nemi szabadságról*. Ezt írja: „Például dr. Ferenczi Sándor egyik előadássorozatát azzal a meglepő kijelentéssel fejezte be, hogy ‘politikai értelemben a pszichoanalízis inkább konzervatív, mint forradalmi’. Ez természetesen tévedés, ami úgy esett meg, – mint az ilyesmi mindig – hogy a pszichoanalitikus Ferenczi a pszichoanalízist önmagával tévesztette össze.” (Nagy, 1930a) Sietve teszem hozzá: Nagy Lajos itt bizony téved – tévesztés ez, és freudi értelemben az. Ferenczi ugyanis szerintem ilyesmit nem mondhatott. Mondott viszont, csaknem szó szerint, Ignótus – Hollós könyvéről (Hollós, 1928) írott bírálatában, s valóban előfordul itt Ferenczi neve is: „A pszichoanalízisről azt szokták mondani, hogy forradalom, s annyiban bizonyára az, hogy felfordítja majd minden eddigi tudásunkat. Azonban, hogy úgy mondjam: politikai értelemben éppen nem radikális. Sőt konzervatív, sőt némely dolgokban bizonyos modernséghez képest egyenesen reakciós. A napokban olvastam Ferenczi Sándornak egy nyilatkozatát [...], s ő, az orvostudós ugyanazt vallja, amit én [...]” (Ignótus, 1928, 381.) Mit „vallott” erről a kérdésről Ferenczi 1928-ban? Miféle „nyilatkozatra” gondolhatott Ignótus?

Megnéztem, mit írt és miről tartott előadást Ferenczi 1928-ban. A *Századunkban* valóban megjelent egy írása „Pszichoanalízis és kriminalitás” címmel. Ennek a záró megjegyzése esetleg értelmezhető lenne „ignótusi” módon: „Az analízis, mondják, az ösztönöket felszabadítja és rászabadítja az emberiségre. Az ilyen állítás tévessege már sokszor bebizonyult, de talán mai fejtegetéseim is erősítették azt a benyomást, hogy a pszichoanalízis, mint minden mélyebb tudás, a szenvedélyek fékezésére vezet, nem ezek fellobbantására. Igaz, hogy a pszichoanalízis küzd a képmutatás és az erkölcsi szadizmus túlbuzgósága ellen, de távol áll tőle, hogy az ösztönök ellenőrizetlen uralma mellett emeljen szót.” (Ferenczi, 1928a, 384.) Ugyanebben az évben tartott egy előadást Innsbruckban, a X. nemzetközi pszichoanalitikus kongresszuson (Ferenczi, 1928b) és egy másikat a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület rendes gyűlésén (Ferenczi, 1928c) – mindkét előadás technikai jellegű volt, nem tartalmaztak társadalompolitikai vonatkozásokat. Megjelent még Ferenczinek abban az évben egy tanulmánya a *Korunkban* (Ferenczi, 1928d), de a Nagy Lajos által fölvetett szempontból ez sem releváns. Tartott viszont Ferenczi 1928-ban egy hatrészes előadássorozatot, *Bevezető*

előadások a *pszichoanalízisbe* címmel, amit hírei között több folyóirat is beharangozott², a *Pesti Hírlap* és a *Pesti Napló* pedig folyamatosan tudósított is³ az egyes előadások tartalmáról. Ezek közül az előadások közül – a *Pesti Napló* tudósítójának összefoglalója alapján egy jöhetne szóba, *A neurózis és a társadalom* című: „Felmerülhet a kérdés, célszerű-e a neurotikus elfojtásokat feloldani és ez ösztönöket rászabadítani a társadalomra? Ezt a kérdést csak olyan ember, teheti fel, ki teljesen járattan a pszichoanalitikus technikában. Az ilyen ember nem tudja, hogy a felszabadító munkát valójában nyomon követi az önfegyelmezés és az átszellemítés. Ez pedig az energiák célszerűbb elosztását biztosítja az egyén és a társadalom veszélyeztetése nélkül.”⁴ Ezen kívül Ferenczi ötször szólal meg a *Pesti Napló* oldalain ebben az évben: áprilisban a csókról⁵, májusban Adlerről és az individuálpaszichológiáról⁶ Collin-Ross pszichoanalitikus filmjéről⁷, júliusban „a pszichoanalízis jelenéről és jövőjéről s a lélek térképének ‘fehér foltjairól’”⁸, decemberben pedig a Thalassa-gondolatról⁹. Emellett megjelent a lapban Ferenczi kérésére májusban egy reflexió Marcell Mihály pápai kamarásnak a pszichoanalízist bíráló „magántanári próbaelőadására”¹⁰

Mindezek után sem világos Ignóus hivatkozása. De hátha én tévedek, és Nagy Lajos nem tévesztett össze semmit, tehát az előadássorozat nem 1928-ban volt, hanem 1930-ban. Ebben az évben Ferenczi a XI. nemzetközi pszichoanalitikus kongresszuson megint csak a technikáról tartott előadást. (Ferenczi: 1930.) Tartott továbbá egy öt előadásból álló klinikai szemináriumot Budapesten, „csak meghívottak részére”.¹¹ Ezen kívül tudunk

² *Századunk*, 1928, 71.; *Népszava*, 1928. febr. 8., 9.; *Pesti Hírlap*, 1928. febr. 8., 10.; márc. 6., 15. és 20.; márc. 13., 13.; *Pesti Napló*, 1928. febr. 7., 15.; márc. 6., 20.

³ *Pesti Hírlap*, 1928. febr. 15., 8.; febr. 29., 12.; márc. 4., 14.; *Pesti Napló*, 1928. febr. 15., 10.; febr. 22., 4.; febr. 29., 12.; márc. 8., 10.; márc. 14., 4.; márc. 24., 6.

⁴ *A neurózis és a társadalom*. Dr. Ferenczi Sándor előadása az ideges állapotok pszichoanalíziséről. *Pesti Napló*, 1928. márc. 14., 4.

⁵ *Pesti Napló*, ápr. 8., 85.

⁶ *Pesti Napló*, máj. 27., 46.

⁷ *Pesti Napló*, máj. 28., 8.

⁸ Csánk Endre: „Ha majd eltüntetjük az emberi jellem hibáit”. Beszélgetés Ferenczi Sándorra. *Pesti Napló*, 1928. júl. 8., 38.

⁹ A szerelem végső titkai. Beszélgetés dr. Ferenczi Sándorral az emberi és állati élet ősi kezdeteiről és fejlődéséről a mai formáig. *Pesti Napló*, 1928. dec. 25., 53-54.

¹⁰ A pszichoanalízis és a katolikus pedagógia. *Pesti Napló*, 1928. máj. 25., 11.

¹¹ Ld. Psychoanalitikai előadások. *Népszava*, 1930. február 8., 11.

egy, a Budai Klubban megtartott előadásáról is, amely viszont – a róla közölt beszámoló alapján – megint csak nem érintett társadalompolitikai témákat.¹²

Kérdés persze az is, hogy Nagy Lajos maga részt vett-e – akár 28-ban, akár 30-ban – bármelyik előadáson is.

Erre az olvasó számára bizonyára hosszú kitérőre azért került sor, hogy megcsináljam ellenpróbáját föltevésemnek, miszerint tudattalan csúsztatással került Ferenczi neve Ignotusé helyére. Ennek meg is vannak a lélektani okai. Kellemetlen lehetett számára, hogy éppen Hollós nevével kapcsolatban kerül említésre a pszichoanalízis politikailag „nem radikális”, „konzervatív”, „reakciós” szemléletmódként. Mert a harmincas években Nagy Lajost Hollóshoz már közeli szálak fűzték – felesége, Szegedi Boris Hollós páciense volt (ahogyan később maga Nagy Lajos is).¹³

A lényeg viszont az, hogy ebben az írásban csakúgy, mint az idézett 1927-esben, Ferenczit valamely társadalmi probléma kapcsán említi meg. Ugyanez igaz az 1931-ben, a *Századunkban* közölt Nagy Lajos tanulmányra is (Nagy, 1931, 138-143.). „Ferenczi Sándor szerint az első kultúrember az volt, aki ütés helyett csupán szidni kezdte a másikat. Nos a kultúra további folyományaképp, a polgári kultúra betetőzéséül, jelentkezik az a kultúrember, aki önként lemond a nemi élet szabadságáról, urainak és parancsolóinak javára.”¹⁴

Ötödszörre Ferenczi neve egy könyvkritikában fordul elő, ahol Nagy Lajos kétszeresen is kijavítja a szerzőt: „‘Izgatott várakozás, jön a Ferenczy professzor, vagy nem jön.’ (Ferenczi Sándor nem volt professzor és i-vel írta a nevét.)” (Nagy Lajos: 1936.). Talán véletlen, talán nem, hogy az előző mondatban Nagy Lajos a marxizmust emlegeti. Viszont érdekes a két hiba, amit Nagy Lajos a bírált könyv szerzőjének szemére vet. Kérdés, mit is értett Nagy Lajos azon, hogy „professzor”? Mert Ferenczit tény, 1919. április 25-én „rendes tanárrá”, azaz professzorrá nevezték ki¹⁵, s tény, hogy erről Nagy Lajosnak is tudnia kellett – amint ez írásunk végére kiderül. A másik „hiba” fölhánytorgatása, hogy a

¹² Ld. A jellem átalakítható. Dr. Ferenczi Sándor előadása a jellem kialakulásáról és megváltoztatásáról. *Pesti Napló*, 1930. jan. 30., 9.

¹³ Nagy Lajos levelezésében például ez olvasható: „Szándékosan nem írtam utolsó levelemben a Hollós-ügyről, mert akit kényszeríteni kell, az nem jó eset. [...] Először azért, mert nem hiszem, hogy Hollós továbbra is hajlandó lenne veled szóbaállni. [...] Hát íráj, erre a Hollós-ügyre kíváncsi vagyok, bár sajnos 99 százaléknnyira biztosra veszem, hogy nem mentél el.” (Feleségéhez, 1932. 04. 08. – V.4340/48/3 jelzet, PIM Kézirattár); „Az analízisben nagyon jól haladsz [...]” (Feleségéhez, 1932. 07. 20. – V.4340/48/9 jelzet, PIM Kézirattár)

¹⁴ Nagy, 1931, 143. A Nagy Lajos által hivatkozott Ferenczi-szövegnek eddig nem akadtam nyomára. Lehetséges, hogy ez is egy beszélgetés során hangzott el.

¹⁵ Ld. Erős, 2011, 26. sz. melléklet.

szerző Ferenczi nevét y-nal írta, kétségtelenül jogos, ugyanakkor utólag némileg mulatságos is. Mert Nagy Lajosnál végül egy 1941-es naplóbejegyzésben találkozunk Ferenczivel¹⁶ (1941. február 10.): „Este olvastam Mádayt. [...] Sem Freud, sem Ferenczy [sic!] nem tettek rám ehhez hasonló hatást soha.”¹⁷ Hogy érthető legyen az idézett rész: Nagy Lajos (akkor éppen) elítélően vélekedik az individuálszichológiáról, ez a hang tehát nem a lelkesedésé, hanem a fölháborodásé – Máday könyvéből éppen a társadalmi problémák melletti elkötelezettséget hiányolja. Ahogy halad az olvasással, véleménye megváltozik. Február 17-én már így ír: „Este olvastam Mádayt. Jót is találtam benne. [...] Amint látom [az individuálszichológia], inkább társadalmi, mint a pszichoanalízis. Így tehát találtam benne valami szépet.[...] Azért még fel kell jegyezmem, hogy az ink.psz-ban [sic!] olvastam a törvényteleniségről és a társadalmi intézkedésekről. Erről nemcsak hogy nem olvastam a psz.-ban, hanem például Kovács Vilma tagadta az ily létezését és fontosságát. Hollós a későbbi analízisben – elismerte, Feldmann is elismerte.”¹⁸ Itt tehát a Hollóssal kapcsolatos föltételezésem is a helyére látszik kerülni.

2. Ha már a Ferenczié mellé szükségszerűen annyi más név – Décsié, Révész Erzsébeté, Ignotusé, Hollósé, Mádayé, Kovács Vilmaé, Feldmanné – is idekeveredett, szükségszerűnek látszik rendet is tenni köztük. És ezzel elérkeztünk a Tarján-féle hivatkozás második kontextusához. Hiába, úgy van ezzel az ember, mintha kihúzna egy régen beragadt fiókot – nevezzük, mondjuk, nagylajosnak –, és találna abban óriási rendetlenséget. Egymás hegyén-hátán az idő hullámveréséből odavetett novella- és regény-csigákat, levél-kagylókat, napló-palackba zárt üzeneteket, legömbölyített vagy éppen roncsolt, tört publicisztika- és tanulmány-kövecseket. Ezeket mind rendezni kell, elhelyezni külön kis borítékokba, dobozókba, szelencékbe, skatulyákba, s azokat valamiképpen föl kell

¹⁶ Bár gyanúm szerint Ferenczi a mintája a *Híd* című folyóiratban folytatásokban megjelent *Egy lány a századfordulón* című regény (Nagy, 1940) fiatal ideg orvosának is, aki az új eszmék híve, és betegét kedves mosollyal, gyöngéd érintéssel is nyugtatja: „Ideg orvosra volna szükség. [...] – Megpróbálnék kegyeddel valami kúrát. [...] Egy ideig én járnék ide naponta, később pedig, amikor testileg majd megerősödik, hozzám járna. [...] – És mit kellene bevennem? Édeset vagy keserűt? – kérdezte Zsuzsánna gúnyolódva. – Semmit. Sem édeset, sem keserűt. – Hanem? Villany? Gyógytorna? – Nem. Csak... mondjuk, beszélgetnék. [...] Egy kis lelki rendeződés lenne ez a beszélgetés. – Nem értem. – Nem baj. Nem kell előre értenie. [...] Maga csak beszélne, beszélne, elmondana önmagáról mindent... Zsuzsánna lemondóan legyintett. De Oroszné is ijedten szólt közbe: – Ugyan, doktor úr! Wagner eddig szótlannul állt Oroszné mögött. Most o is tiltakozott, dühösen megfordult, és kiment a szobából. Ostoba sarlatán! – gondolta sértődötten. Zsuzsánna megpróbált újra kedélyeskedni: – Látja, nem engedik. Vagyáznak rám! Az orvos bólintott: – Erőltetni pedig nem lehet. És az orvos távozott.” (160-163.).

¹⁷ Nagy Lajos naplói, PIM Kézirattár.

¹⁸ Nagy Lajos naplói, PIM Kézirattár.

címkézni is. Ez a 2. számú dobozka a „Nagy Lajos viszonya a pszichoanalízishez és az analitikusokhoz” címet kapta.¹⁹

Két dolgot előre kell bocsátanom. Nagy Lajos – magánemberként és íróként egyaránt – alapvetően indulatból írt. Ez azt is magával vonta, hogy véleményéhez, állításaihoz sokszor utólag keresett érveket. És azt is, hogy különböző időben leírt véleményei és állításai egymással olykor szöges ellentétben állottak. Igaz ez a pszichoanalízisre és az analitikusokra vonatkozóakra is. Viszonya ezekhez egyáltalán nem ambivalens – hanem hangulatától függően hol ilyen, hol olyan. Ez az egyik szempont, amit olvasásához ajánlani tudok. A másik, hogy abban, ahogyan Nagy Lajos megítélte a pszichoanalízist, közrejátszott, sőt, töréspontot jelentett a stekelista (a Feldmann alapította Független Orvosanalitikusok Egyesülete, 1925.) és az adlerista (a Máday alapította Magyar Individuálpaszichológiai Egyesület, 1927.) egyesületek magyarországi megalakulása. Ez részben természetes is, mert ezzel viszonyítási pontok jöttek létre az addig (szervezetében) egységes magyar pszichoanalitikus társadalommal szemben. Itt most csak a társadalmi-politikai szempontokat igyekszem érinteni.

A pszichoanalízisről való tudását részint könyvekből, folyóiratokból, részint (analitikusokkal is való) beszélgetéseiből, részint saját analíziseiből szedte össze Nagy Lajos, és nézeteit, szimpátiáit és antipátiáit is ezek alakították.

Kezdjük a személyes kapcsolatokkal, ezek közül is azokkal, amelyekbe belejátszott az orvos-beteg viszony. Az országos Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár igazgatójához írott levélből kitűnik, hogy – közelebbről meg nem határozott minőségben ugyan, de – mind Ferenczi, mind pedig Décsi orvosként (is) került kapcsolatba Nagy Lajossal, utóbbi kezelte is (hogyan milyen módszerrel, az nem derül ki a levélből). Pszichoanalitikus kezelésben Révész Erzsébet (1921 vagy 1922) és Kovács Vilma (1927) részesítette²⁰ – Nagy Lajos mindkét kezeléssel kijelenti, hogy eredménytelen volt, és a hibát mindkét alkalommal az analitikusban látja –, majd Hollós István és Gartner Pál kezelte (legalábbis róluk bizonyíthatóan tudunk). A négy említett analitikus közül Hollóshoz kezdetben páciensi, később baráti vá vált viszony fűzte, Gartner esetében föltehetőleg éppen fordítva: a baráti viszony volt meg

¹⁹ Tekintve jelen írás tartalmi és terjedelmi kereteit, erről a problémáról itt csak vázlatos áttekintést adhatok. Kifejtése egy másik tanulmány tárgya.

²⁰ A Kovács Vilma-féle kezeléssel a napló egy 1940. 12. 30-i bejegyzésében ez áll: „Életem legboldogabb ideje volt az a 8 nap, amit 26-ban, 27-ben, mert pontosan nem tudom, Bécsben töltöttem. Akkor különben Kovácsnéhoz jártam analízisbe. Kovácsné szomorú emlékem. Szerettem őt és sajnálom őt. Szegény. Szeretném, ha élne és szeretném megcsókolni, szeretnék neki kezet csókolni. De hát – már késő buzgalom. Egyébként nem az én hibám, hogy nem mentünk semmire, hanem az övé, gyenge volt az analízishez.” A kezeléssel kapcsolatos, azzal egyidejű bejegyzésben pedig: „Holnap analízis, ami igen kellemetlen.” (1927. 02. 18.) (Nagy Lajos naplója, PIM Kézirattár.)

előbb, később következett az analízis. (Hollós egyébként kezelte Nagy Lajos feleségét, Szegedi Boris írónőt is, akit viszont később egyetlen analitikus sem vállalt...²¹)

Nagy Lajos legtöbb analitikus ismerőse, az ismert adatok alapján egyébként a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület tagjai közül került ki. Dokumentálhatóan személyes kapcsolatban volt a következőkkel: Almássy Endre, Ferber Zelma, Ferenczi, Hollós, Ignotus, Kovács Vilma, Lévy Lajos, Révész Erzsébet, Révész László, Szilágyi Géza, Szűts Gyula. A Magyar Individuálpszichológiai Egyesület tagjai közül Kulcsár István és Máday István, a Független Orvosanalitikusok Egyesületéből Décsi Imre, Feldmann Sándor és Gartner Pál tartozott ismerősei közé. Meglepő adat a naplóból Szondi Lipót nevének fölbukkanása, lakcímmel, telefonszámmal – abból a nagyon rossz mentális időszakból, 1944 augusztusában, amikor Nagy Lajosban az öngyilkosság gondolata is (ismételten) fölmerült – egyébként ekkor Hollós kezelte –, és egy különösen gyötrelmes éjszakán valószínűleg azoknak a nevét és címét írta össze, akihez segítségért fordulhat. Ebben a listában másoké, így Kulcsáré és Mádayé – mellett ott szerepel Szondi Lipóté is.²² (Nagy Lajos valószínűleg nem tudta, hogy Szondit 1944 júliusában deportálták Bergen-Belsenbe.)

Külön kell említést tenni a Nagy Lajos szerkesztette *Együtt* című folyóiratról (1927–28), amelyben rendszeresen jelentek meg pszichoanalitikus jellegű írások magától Nagy Lajostól (Nagy, 1927a, 1927b, 1927c, 1927d), Feldmanntól (Feldmann, 1927, 1928a, 1928b) és Feldmannról (B.J.: 1928; Ferber: 1928). Ennek a lapnak volt munkatársa Szirmai Rezső is, aki Gartnerrel a háború után a *Fasiszta lelkek* című könyvet (Szirmai – Gartner, 1946) írta. Pszichoanalízis szempontjából a lap egyértelműen stekelistának nevezhető – politikailag pedig kommunistának.

²¹ Szegedi Boris kezelése 1932-re datálható: „Szándékosan nem írtam utolsó levelemben a Hollós-ügyről, mert akit kényszeríteni kell, az nem jó eset. [...] Ha ez így van, az igen nagy baj. Először azért, mert nem hiszem, hogy Hollós továbbra is hajlandó lenne veled szóbaállni. És így elestél egy fontos és nagyszerű lehetőségtől. Mégpedig pótolhatatlanul. Ami viszont úgy rád, mint rám nézve további rosszakat jelent, amiket most nem tudván biztosat, nem akarok kifejtetni. [...] Hát írd, erre a Hollós-ügyre kíváncsi vagyok, bár sajnos 99 százaléknnyira biztosra veszem, hogy nem mentél el.” (Nagy Lajos levele Szegedi Borishoz, 1932. 04. 08., *PIM Kézirattár*, V. 4340/48/3.) Akkor a kezelés mégis megvalósult (vagy tovább folytatódott), és úgy tűnt, eredménnyel is kecsegtetett. Pár hónappal később egy másik levelében Nagy Lajos ezt írja: „Az analízisben nagyon jól haladsz, példa arra, hogy milyen angyali dolgokat tudsz már leírni, mint például: nyalizd a vágányt. Mire kész leszünk az analízissel, akkor már nem írsz már ilyeneket. De jobb írni, mint álszeméremből nemírni.” (Feleségéhez, 1932. 07. 20., *PIM Kézirattár*, V. 4340/48/9.) A naplóban, 1940 decemberében viszont már ezt írja Nagy Lajos: „Analizálni kellett volna. De hát nem vállalták el. Ennyit sem tudtam elérni az analitikusoknál, hiába volt írói érdemem, személyes ismeretségem Kovácsnéval, Hollóssal, Révésszel és Almássyval.” (1940. 12. 19.)

²² Nagy Lajos naplója, 1944. augusztus 24. *PIM Kézirattár*.

A külföldi analitikusok közül Freud mellett, akinek *Önéletrajzáról* Nagy Lajos külön is írt (Nagy, 1925), elsősorban Stekel, Adler, Reich, Bernheim és Simmel nevével találkozunk írásaiban. Adlerről és az individuálpaszichológiáról legtöbbször negatívan nyilatkozik – naplójában is –, Stekelről aszerint, hogy éppen szerette-e vagy sem, Reichet (és főként Reichet), Bernheimet és Simmelt baloldaliságuk miatt állította magyar kollégáik elé példaként.

3. A harmadik kontextust, amelyben a Tarján említette Nagy Lajos írást el kell helyeznünk, Nagy Lajos pszichoanalízissel foglalkozó tanulmányai, illetve azok az írásai alkotják, amelyekben „fölhasználja” pszichoanalitikus ismereteit. (Az utóbbiak közül – mint az ki fog derülni, nem indokolatlanul – csupán az 1919 előttiakat említem itt meg.)

Talán meglepő: tudtommal Nagy Lajos 1919-ig nem írt a pszichoanalízisről. Egyedül a *Nyugatban* közölt rövid recenziói között találunk egyet 1913-ból, kettőt 1914-ből, amelyekben egy-egy olyan megjegyzését kis jóindulattal a pszichoanalízisre való utalásnak vélhetjük. Bródy Sándor egy novelláskötete kapcsán például ezt: „modernebbül is, mondjuk új pszichológiai eredmények segítségével is lehet egy-egy nőalakot megismerni és ismertetni s cselekedtetni” (Nagy, 1913). Schnitzlerről írván Nagy Lajos „egy-egy női léleknek boncoló ábrázolását” emeli ki (Nagy, 1914a), egy másik kritikájában pedig „mélységeket érintő lélekanalízis”-ről beszél (Nagy, 1914b).

Az első, valóban a pszichoanalízisről szóló Nagy Lajos írások a húszas évek második felétől jelennek meg.²³ Ezek közül egy Freud *Önéletrajzát* ismerteti, egy pedig Stekelnek a házasságról magyarul is megjelent könyvét. A másik négy tanulmány pszichoanalízis és marxizmus viszonyát feszegeti. A Nagy Lajos-i alapállás mottója – függetlenül az egyes írások tartalmi-ideológiai hangsúlyaitól és helyenként csípős, noha nem mérgezett nyilaitól – talán ez lehet: „ha valaki akár analízisben meggyőződött a pszichoanalízis főbb tételeinek igazságáról – legalábbis ennyiről! – az kimondhatja, hogy a pszichoanalízissel szemben kétféle állásfoglalás lehetséges: vagy elfogadja az ember, vagy téved” (Nagy, 1927a, 11.).

Két közös vonása van ezeknek az írásoknak. Egyrészt a pszichoanalízisről egyik sem elsősorban mint gyógyító eljárásról beszél, legalábbis nem az egyes lelkek „fölszabadítását” tartja a pszichoanalízis lényegének. „A pszichoanalízis jelentősége nem abban áll, hogy egyes neurotikusokat meg tud gyógyítani, hanem abban, hogy esetleg olyan megismerésekhez segít bennünket, melyekkel a neurotikus megbetegedéseknek elejét lehet venni.” (Nagy, 1927a, 12.) Nagy Lajos minden esetben szociológiai elhivatottságot kér számon a pszichoanalízisen. A szociológiai látásmód hiányának fölhánytorgatása visszatérő motívum nála – s hogy érzékeny és lüktető pontot érintett, noha segítő kézzel, azt az írásai kiváltotta

²³ Nagy, 1925, 1927a, 1927d, 1927e, 1930a, 1931b.

viták is bizonyítják.²⁴ A *pszichoanalízis szociológiai perspektívában* című tanulmányban Nagy Lajos kijelenti: „Már magát Freudot valami csodálatos szociológiai közönyösség jellemzi.” (Nagy, 1927a, 12.) A pszichoanalitikusok bűne Nagy Lajos szemében kettős: az egyik a nemtörődömség a társadalmi tényekkel szemben, a másik azok helytelen kezelése, ha mégis csak foglalkoznak vele: „sok baj is van vele, nem ugyan magával a pszichoanalízissel, mint inkább annak művelőivel, pontosabban: azzal az anyaggal, amivé a pszichoanalízis a mai művelőinek kezében vált.” (Nagy, 1927a, 10.)

De nem csak a pszichoanalízis és a pszichoanalitikusok a hibásak abban, ha a pszichoanalízis nem vagy nem megfelelően „működik”. Nagy Lajos a „szexuálerekölcs” megváltoztatását is társadalmi föladatnak tekinti, és a *Szocializmus és pszichoanalízis* című tanulmányában egy furcsa paradoxonra hívja föl a figyelmet. „Hogy a nemi hidegség a nőnek nem szervezeti, hanem társadalmi eredetű lelki tulajdonsága, azt bizonyítja az a tény, hogy a nemi hidegség pszichoanalitikus, tehát lelki, gyógykezeléssel gyakran gyógyul. A ‘gyógyul’ kifejezést ugyan az analitikusok használják, akiknek semmi szociológiai látásuk nincs; én a magam részéről megjegyzem, hogy a ‘gyógyul’ kifejezés problematikus, mert gyógyulás által a nőnek a társadalommal való ütközése nem szűnik meg, azaz az ütközést a társadalmi parancsok és az ő szexuális vágyai közt a nemi hidegséggel általában sokkal jobban oldja meg a nő, mint ha meggyógyul, mert gyógyulás által csöbörből vödörbe jut, azaz megszabadul egy betegségtől, de nem tud megfelelni a társadalmi parancsoknak, és a betegség helyett valóságos bajokba jut; másképp: egészséges nemiséggel sokkal nehezebb, veszélyesebb, a férfiból való megélhetésre pedig – a nőknek csaknem egyetlen megélhetése ma! – sokkal alkalmatlanabb, szóval minden tekintetben félszegebb a nő elhelyezkedése a társadalomban, mint nemi hidegséggel.” (Nagy, 1927d, 7.) Ugyanakkor a *Nemi szabadság* című cikkben e tárgyban a pszichoanalitikusok felelőssége is fölmerül: „A pszichoanalitikusok tudnak a nemi nyomorról, de a saját felfedezéseiknek társadalmi következményeit részint még nem tudták, részint nem is akarták levonni.” (Nagy, 1930a)

Miért e kétszer kettős szorítás – a pszichoanalízisen és a társadalmi valóságon? A „csodálatos” *tudomány* című cikkében Nagy Lajos a tőle ismerős keserű humorról így jellemzi a helyzetet: „A tudósoknak nagy az ő tudományuk, de kevés a vágott dohányuk. A tudomány maga igazságokat tartalmazna de hamisságot tartalmaz a tudós koponyája. Mert a tudós elsősorban polgár s csak másodsorban tudós. Különösen remekelnek mostanában azok a derék tudósok, akik magukat lélektanászoknak, pszichoanalitikusoknak és individuálpszichológusoknak és más efféléknek nevezik. Olyan jókat mondanak a hírlapok hasábjain keresztül az ártatlan olvasóknak, hogy a polgár hasa öt kilót nő minden egyes

²⁴ Ld. pl. sz. n., 1927.

bölcsességüktől (tehát végeredményben a polgárnak sem használnak!), a szegény proletárnak pedig a könnye csordulhat ki, ha nem a kacagástól, hát kétségbeesésében. [...] Cica morogja meg ezt a ‘tudományt’ [...] a legszebb, sőt forradalmi tudomány eredményei is, mint például a lélekelemzés, a polgár elméjében polgári osztálygondolatokká torzulnak” (Nagy, 1926, 12.) A satu tehát a polgári társadalom, amelyben maga a pszichoanalízis is polgárivá, konzervatívvá, sőt, ellenforradalmivá, „a letűnő burzsoázia utolsó önmentési kísérletévé” préselődik. Az a pszichoanalízis, amelyben – öntudatlanul, de kétségkívül – ott lappang egyelőre összehajtogatva a forradalmiság egyik vörös lobogója, mégpedig a nemi felszabadulás, amit a szocializmusnak kellene majd fölemelnie... A *Nemi szabadságban* Nagy Lajos majd ki is jelenti: „minden társadalomjavító programnak magában kellene foglalni a nemi felszabadulás célkitűzéseit is.” (Nagy, 1930a) És a pszichoanalízist is a társadalomjobbító programok közé sorolja. Mert a pszichoanalízisben megvan, ami a jobbításhoz kellene, megvannak az eszközei is, csak éppen nem él velük: „a pszichoanalitikusok javára el kell ismerni a lelki tények leírásának szociológiai pontosságát, a tények feltárásából minden kommentár nélkül ordít a vád, a mai társadalom ellen. De: csak minden kommentár nélkül” (Nagy, 1930a) Vagy ha igen, akkor viszont nem úgy és nem annak érdekében használja azokat, ahogyan azt Nagy Lajos elvárná tőle. „Mert a tények értelmezései, a társadalomszemléleti rendszerré való kiépítések, ezek már – a mai pszichoanalitikusok részéről – erősen polgári-osztályuralkodóak.” (Nagy, 1927d, 9.) Ezt a *Szocializmus és pszichoanalízisben* mondja, ahol láthatólag küszködik azzal a problémával, hogy akkor a pszichoanalízis most forradalmi-e vagy sem. „A forradalmi kezdő lépések itt – a pszichoanalízisre gondolok – polgári oldalról történtek! Pedig a jobb jövő felé törekvés harci és építő készségének motorikus erőit nem csak a gazdasági nélkülözésekben, hanem a lelki és szexuális elnyomottságban is keresni kell.” (Nagy, 1927d, 8.) Azután egy másik írásában, kissé önkényesen, a mérleg nyelvét megbiccenti az „igen” felé: „a lélektanban éppen a Freud által megteremtett pszichoanalízis [...] már a maga abszolút forradalmi jelentőségénél fogva nem is fér meg a polgári keretekben s volt is, van is ellene opposíció” (Nagy, 1927e, 243.) Nehéz kérdés ez: „polgári koncepciójú” pszichoanalízis és a pszichoanalízis társadalmi küldetésének összeegyeztetése. Mert, ismét a *Nemi szabadságban*: „Az osztályharc ne csak az elnyomó külső ellenség ellen folyjék, hanem cél az önmagunk felszabadítása is, a belső felszabadulás [...] Ehhez a belső felszabaduláshoz talán elengedhetetlenül szükséges a lélekanalízis, persze nem a polgári koncepciójú” (Nagy, 1930a) Úgy látszik, a lelki felszabaduláshoz egyaránt és

¹ Első jegyzet MOZGATNI A COMMAND ÁLLÁSBAN, AKKOR EGYBEN TARTJA A LÉNIÁVAL

² Második jegyzet

együttesen van szükség a pszichoanalízisre és egy új társadalmi rendre. Itt mintha a pszichoanalízis nem egyik eszköze lenne az utóbbi létrehozásának, hanem ahhoz volna eszköz, hogy ez az új rend teljesíthesse célkitűzéseit. „A lelki és nemi felszabadulást csak a kollektív társadalom hozhatja meg. [...] Kell, hogy a pszichoanalízis a szocializmusnak társa, kiegészítője legyen.” (Nagy, 1927d, 9.)

Világos, különbséget kell tenni pszichoanalízis és pszichoanalízis között. És most már lehet is, hiszen egyre több „pszichoanalízis” létezik. Freud után ragyogni kezd Adler és Stekel csillaga is, 1927-re már mindkettő Magyarországon is országnyi – vagy legalábbis egyesületnyi – fénybe vonódik, sokak szerint kezd is azt árasztani. Adlert és az individuálpszichológiát Nagy Lajos egyelőre fintorral ejti; láttuk, hogy véleménye ebben, az individuálpszichológia társadalmiságát illetően, a negyvenes évek elején (egész pontosan 1941. február 17.) alapvetően megváltozik. Freudról, a klasszikus freudi pszichoanalízisről és annak képviselőiről elmarasztaló véleményét megváltoztatni nem lát okot. Nagy Lajos először Stekelben és híveiben remél szövetségest: „az általam eddig ismert pszichoanalitikusok közt még aránylag a legtöbb szociológiai érzékkel bír; persze ő sem ábrándozik kollektív társadalomról. Stekelről van szó.” (Nagy, 1927a, 13.) De hát vele is az a baj, „szociológiai érzék” ide vagy oda, hogy Nagy Lajosnak nem elv-társa. Tovább kell hát keresni, és Nagy Lajos talál magához hasonló lázadót. És éppen Stekel egyik magyarul is megjelent könyvének bírálatakor jelenti be a szakítást ezzel a korai majdnem-szerelemmel, aminek kedvéért még a stekelista egyesületbe is belépett. Az új választottat stílusosan itt jelenti be: „azt, hogy a nemi élet nyomorúsága a mai társadalom keretén belül reformokkal nem oldható meg, épp úgy nem, mint ahogy a gazdasági nyomor nem szüntethető meg szociálpolitikával – bizony ezt nem Stekel mondja, hanem Wilhelm Reich.” (Nagy, 1931b) Nagy Lajos az elsőik között volt, aki leírta magyar folyóiratban Reich nevét, s ebben a kontextusban pedig bizonyára az első, aki megtette ezt; őelőtte talán csak egyszer találkoztunk Reichkel, a *Korunk* folyóirat hasábjain, 1927 októberében, az onánia problémája kapcsán: A jelzett folyóiratban [*Zeitschrift für psychoanalytische paedagogik*, 7-9.] W. Reich foglalkozik ezzel a kérdéssel (*Die Stellung der Eltern zur kindlichen Onanie*) és rámutat egyebek között arra is, hogy miért oly heves és szélsőséges a szülők állásfoglalása ezen a ponton.” (Elekes, 1927) A szexualitásról és a szerelemről szólva Nagy Lajos is említi még kétszer, 1930-ban és 1931-ben a *Századunkban* publikált sajtószemléiben. (Nagy, 1930b; 1931a., 140. és 142.) Ezek közül az elsőben csaknem szó szerint megelőlegezi a fentebb már idézett tételét, a bécsi szexuálpaszichológiai kongresszusról írván: „Erről csak két lapban fedeztem föl valami szörnyen kivonatos tudósítást. [...] Wilhelm Reich felszólalása például, amelyben kifejtette, hogy a ‘Sexualnot’ organikus összefüggésben van a mai társadalmi berendezkedéssel, annak szükségképpen következménye, reformokkal csak alig

enyhíthető, meg tehát a mai társadalmon belül nem szüntethető, — ez a felszólalás a Reich nevével együtt egészen kimaradt. (Vigyázzunk Európára!)” (Nagy, 1930b, 534.)

Reich mellett Nagy Lajos számára a reményt szocializmus és pszichoanalízis összeölekezéséhez elsősorban Bernfeld és Simmel jelentette. „De folyamatban van a pszichoanalízis és a szocializmus összefüggéseinek fölismerése és kifejtése, vannak már pszichoanalitikusok, akik szocialisták, akik a marxi gazdasági és a freudi lélektani megismerések egyazon jövőbeható erejét látják, ilyenekül tudom eddig Bernfeldet és Simmelt.” (Nagy, 1927d, 9-10.) Amikor pedig saját „szociológiai” álláspontját kell megvédenie még 1927-ben a *Századunk* támadásával szemben, akkor Jurinetztől kölcsönöz érveket.²⁵

Mindez már egy bukott forradalom után történt. A forradalom előtt a pszichoanalízis forradalmi szerepéről Nagy Lajos nem beszélt. De térjünk vissza a forradalomhoz.

Erős Ferenc a *Pszichoanalízis és forradalom* című könyvében részletesen leírja az első pszichoanalitikus tanszék történetét. (Erős, 2011, 69-100.) Dokumentumelemzéseiből megtudjuk, hogy 1918 októberétől az egyetemisták egyre inkább sürgették a pszichoanalízis oktatásának egyetemi szintre emelését, 1919. január 28-án petíciót adtak be e tárgyban Kunfi Zsigmond közoktatási miniszterhez, februárban létrejött a Főiskolai Pszichoanalitikai Egyesület, a Magyar Pszichoanalitikai Egyesület tagjai a pszichoanalízist népszerűsítő előadás-sorozatba fogtak, végül – a konzervatív egyetemi és orvosi erők aknamunkája dacára – április 25-én Ferenczit kinevezik a pszichoanalízis egyetemi tanárává. Az események zajlása közben a sajtóban is nyilvánosságot kapott az ügy: 1919. február 15-én a *Szabadgondolat*-ban Storfer áll ki a pszichoanalízis-oktatás egyetemi rangra emelése mellett, a *Gyógyászat* az orvosképzés reformjáról szóló vitának adott helyet, ugyancsak itt március 30-án jelenik meg Freud *Kell-e az egyetemen pszichoanalízist tanítani?* című írása.

Ezek ismeretében lepett meg Tárján Nagy Lajosról szóló könyvének következő passzusa – ezeket az adatokat ugyanis nem olvastam sem más, Nagy Lajosról szóló, sem más, a magyar pszichoanalízis történetét földolgozó szövegben: „Szót érdemel még Nagy Lajosnak a polgári demokratikus forradalom alatti publicisztikai tevékenységéből *A psychoanalysis tanszéke* című cikk.* Ferenczi Sándor esetleges tanszékvezetői kinevezése mellett száll síkra a Vörös Lobogó hasábjain: szorgalmazza az új tanszék mielőbbi felállítását.” (Tárján, 1980, 61.) Ez az a publikáció, amelyben Nagy Lajos először írja le Ferenczi nevét. Előkerestem: Nagy Lajos írása 1919. január 31-én jelent meg, tehát a Kunfinak benyújtott petíciót követően három nappal! Vélhetőleg ez az első olyan újságcikk, ami az egyetemi pszichoanalízis-oktatás mellett kiáll, s amely Ferenczit már „professzorjelöltként” említi.

²⁵ Nagy, 1927a, 611. Valószínűleg Jurinetz 1924-es vagy 1925-ös írásáról van szó (Jurinetz: 1924, 1925).

* Lásd a Mellékletet (a szerk.).

Nagy Lajos cikke sajátos helyet foglal el a pszichoanalízisről szóló vagy azt érintő írásai között. Egyrészt lezárni látszik írásaiban egy szakaszt, amikor Nagy Lajos a pszichoanalízisre mint orvosi tudományra gondolt – itt forradalmiságról szó sem esik. Későbbi írásaiban az már „csak” mint az ember és a társadalom egy lehetséges szemléletmódja jelenik meg. Itt viszont „új tudomány és gyógyító eljárás”, sőt, „az egyetlen tudomány e szakmában, esetleges tökéletlenségeivel, túlzásaival, ingadozásaival egyetemben is”. Mert: „Freud Zsigmond bécsi ideggyógyász rájött a pszichikus betegségek igazi okaira, feltalált és tudományosan kidolgozott egy módszert, amely a betegség okainak felderítésével a betegséget magát gyógyítja”. (Az én kiemeléseim.) Az írás másik jellegzetessége, hogy igazából a pszichoanalízisről benne ennél több szó nem is esik. Nagy Lajos nem ismerteti a pszichoanalízist, nem érvel állításai mellett, inkább a „rég”, hivatalos pszichiátria kritikáját adja. Ez a szellemiségében és módszereiben egyaránt „konzervatív ideggyógyászat” „soha még lelki beteget meg nem gyógyított”. Mégpedig azért, mert annak „minden hozzányúlása az idegbeteghez hamis, a betegség nem ismerésén alapszik és hatástalan.” Művelői „áltudományból élnek, egész létük már veszedelmesen hasonlít a kuruzsláshoz”.

Három dolognak kellett összeérnie véleményem szerint Nagy Lajosban ahhoz, hogy megszülethessen ez az írás: meg kellett – érzelmileg is – szilárdulni pszichoanalitikus ismereteinek, be kellett következnie az általa oly hön óhajtott forradalomnak, és föltehetően közrejátszott saját betegsége és annak tudata is. Ugyanezen három tényező találkozott össze a későbbi szemléletváltásban is – abban, hogy a pszichoanalízis orvosi oldala Nagy Lajos szemében legalábbis fényét veszíti, társadalmi jelentősége viszont fölerősödik. Kellett ehhez pszichoanalitikus ismereteinek újabbakkal és alapvetően másokkal (Stekel és Adler iskolái, Reich és a többi freudomarxista) bővülése, a kommün bukása és személyes gyógyulásának elmaradása vagy beláthatatlan elhúzódása (lásd sikertelen analíziseit).

A kommün bukásának dacára és hatására és/de érezve a következő közelgő háború előszelét Nagy Lajos figyelme – egyre erősebben fordult a pszichoanalízis társadalmi szerepe felé. De a nemi nyomor és a szexuális fölszabadítás problémáján belül elsősorban a szadizmus-mazochizmus és az agresszió témája kerül nála előtérbe. Nagy Lajos sok pszichoanalitikushoz is hasonlóan hit az ösztönök szublimálhatóságában egy szocialista társadalomban. „Az ösztönök szublimálásának – átszellemítésének – lehetősége feltétlen perspektívát ad arra, hogy valamikor majd az embernek nem lesz szükségképpen kedvtelése az, hogy a másikat ölje, nyúzza, égesse, akassza, bezárja, éheztesse, sanyargassa, kifossa, kizsákmányolja, nem lesz igénye arra, hogy ilyesmikről olvasson, ilyesmiket halljon, sőt hogy ilyesmiken túlzottan el-elborzongjon.” (Nagy, 1937, 203.) Ezt 1937-ben írja. Egy évvel később, *A falu álarcában*, a jövőbe vetett reményt már átszínezi a jelen pesszimizmusa. „Nem hiszem azonban, hogy igaz a mindenféle pszichológusoknak szinte diadallal hirdetett tétele, hogy az ember minden körülmények közt egyforma, mindig

ugyanaz volt, ami ma, és mindig is ugyanaz lesz. Reményt keltőnek tartom azt a lehetőséget, hogy az ösztönök szublimálhatók. Bizonyos azonban, hogy a mai társadalomban a rendszer kedvezményezettjeinek aktuális érdeke ellen való lenne, hogy az agresszív ösztönök csakugyan szublimálódnak.” (Nagy, 1938, 339.)

Hogy is írta Nagy Lajos 1936-ban? Onnan nézve már sajnos, valóban, „Ferenczi Sándor nem volt professzor”.

MELLÉKLET

Nagy Lajos: A pszichoanalízis tanszéke²⁶

Illetékes körök szükségét látják annak, hogy az egyetemet, a régi magyar feudális állam szolgaszellemű áltudósai e bagolyvárának tanári karát felfrissítsék. A tudatlanságot és a hazugságot akarják ezzel az illetékesek, elsősorban Kunfi miniszter, lelökni a katedráról; helyes törekvés, fontos kötelesség felismerése.

E tisztító, reparáló, pótló munka folyamán sor került a pszichoanalízisre is, amely új tudomány és gyógyító eljárás, amelynek még nincs katedrája. A professzorjelölt dr. Ferenczi Sándor.

A tudósok azonban, amint halljuk, hevesen ellenzik, hogy az egyetemen a pszichoanalízist tanítsák. A tudósok, mint királyok az országaikat, védik a maguk tudományát, azt a konzervatív ideggyógyászatot, amely mosolygó megnyugtatók, jótékony hangzásokon, a rövid időre csillapító brómon, értéktelen víz- és villamoskúrákon kívül semmit nem tud nyújtani a lelki betegeknek. Amely tudomány a tünetek felismerésén túl egy lépéssel nem jutott tovább, amely tudomány maga is kénytelen elismerni, hogy a lelki betegségek lényegéről, keletkezésük okairól semmit nem tud, amely tudomány soha még lelki beteget meg nem gyógyított.

„Nincs semmi komoly baja” – mondja az ideg orvos a kétségbeesve hozzá forduló páciensnek, akinek csakugyan nem halálos, sem nem progrediáló a betegsége, de betegség, csak ideig-óráig könnyebbülő, mert gyógyíthatatlan, holtig tartó pokoli gyötrelem. „Majd írok egy orvosságot”, – mondja az ideg orvos és szert, amely javítana, nem adhat, csupán brómot, amely rövid időre csillapít. „Járjon vízkúrára”, – ajánlja az ideg orvos, mintha a

²⁶ *Vörös Lobogó*, 1(6), 1919. jan. 31.:14-15. A helyesírást itt is egységesítettem, és a mai normákhoz igazítottam.

legrettenetesebb lelki elakadtságban vergődő, kényszerszorongólattól félőrrülte gyötört, igen komplikált eredetű és véget nem érő lefolyásában is komplikált lelki betegségen valamit változtatna –, hogy a szenvedő 28 Reamur-fokos vízbe ül és a testét ledörzsölik. „Szedje össze magát!” – tanácsolja az orvos bölcsen a magával tehetetlen dezolátnak; „éljen rendes életet”, – javasolja tovább annak, aki nem tud elaludni, s ha az éjszakát átvergődve, reggel felé elalszik, sok-sok óra után is fáradtan, kimerülten könnyöröghető, verhető ki az ágyából. A hivatalos ideggyógyászat minden hozzányúlása az idegbeteghez hamis, a betegség nem ismerésén alapszik és hatástalan. Az idegprofesszorok írják vaskos és haszontalan műveiket, számárrá tanítják katedráikról a növendékeiket, megcsapolják a betegek erszényét, dúsan keresnek, áltudományból élnek, egész létük már veszedelmesen hasonlít a kuruzsláshoz.

Azt, amit művelnek, nem ítélem el, mert jobbat nem tudnak s így is az a haszna megvan a működésüknek, hogy jótékony hazugságaikkal órákig tartó csitulást nyújtanak a szenvedőknek. Jellemző rájuk és arra, amire képesek, egy híres professzor előadásaiból kiragadott részlet: „Ha egy kisleányt hoz el a mamája s a kisleány arról panaszkodik, hogy szédül és fáj a feje, azt kell neki mondani, hogy mire megnő, majd meggyógyul; ha pár év múlva újra eljön, azt kell neki mondani, majd elmúlik, ha férjhez megy; ha már mint férjes asszony jön a páciens, azzal kell biztatni, hogy majd elmúlik, ha gyereke születik és így tovább, mindig valami reménnyel kell áztatni.”

Ez a konzervatív ideggyógyászat. Ezzel szemben Freud Zsigmond bécsi ideggyógyász rájött a pszichikus betegségek igazi okaira, feltalált és tudományosan kidolgozott egy módszert, amely a betegség okainak felderítésével a betegséget magát gyógyítja; az értelmes és elfogulatlan érdeklődő előtt a „tudódok” nagy részének tudatlanságon, makacsságon és konzervativizmuson alapuló ellenállása dacára nyilvánvaló, hogy Freud az igaz ember, az ő tudománya, az úgynevezett freudizmus az igazság, az egyetlen tudomány e szakmában, esetleges tökéletlenségeivel, túlzásaival, ingadozásaival egyetemben is.

A régi művészek meg nem értői, tagadói, ellenzői az újaknak, konzervatívok – forradalmároknak – és mindig az újaknak van igazuk. Így van ez a tudományok életében is. Minden valószínűség a pszichoanalízis mellett szól, nem szabad, hogy az öreg hivatalosok eszére ebben a kérdésben hallgassunk. Nem csak hogy nincs és nem lehet igazuk, tehát nem hajolhatunk a szavukra, hanem még csak meg sem kell őket hallgatni. Ők már levizsgáztak és elbuktak, a tudomány érdeke sürgősen követeli, hogy a pszichoanalízist az egyetemen tanítsák.

IRODALOM

- B. J. (1928). Dr. Feldmann Sándor: Idegesség és ösztönélet. *Együtt*, 2(3):36.
- ELEKES M. (1927). A nemi felvilágosítás és a pszichoanalízis. *Korunk*, 1927/10
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1927&honap=10&cikk=4429>
- ERŐS F. (2011). *Pszichoanalízis és forradalom. Ferenczi Sándor és a budapesti egyetem 1918/19-ben*. Budapest: József Műhely, 2011.
- FELDMANN S. (1927). Wells Clissondja mint analitikus. *Együtt*, 1(3):7-9.
- FELDMANN S. (1928a). Az egyke. *Együtt*, 2(1):1-4.
- FELDMANN S. (1928b). A részvétről. *Együtt*, 2(3):17-19.
- FERBER Z. (1928). Dr. Feldmann Sándor: Idegesség és ösztönélet. *Együtt*, 2(3):35-36.
- FERENCZI S. (1928a). Pszichoanalízis és kriminalitás. In: uő, *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében* (360-384). Budapest: Magvető, 1982.
- FERENCZI S. (1928b). Az analízisek befejezésének problémája. In: Erős Ferenc (szerk.), *Ferenczi Sándor* (111-116). Budapest: Új Mandátum, 2000.
- FERENCZI S. (1928c). A pszichoanalitikus technika rugalmassága. In: uő, *Technikai írások* (57-70). Budapest: Animula, 1997.
- FERENCZI S. (1928d). A család alkalmazkodása a gyermekhez. In: Erős Ferenc (szerk.), *Ferenczi Sándor* (117-121). Budapest: Új Mandátum, 2000.
- FERENCZI S. (1930). A relaxáció elve és a neokatarzis. In: uő, *Technikai írások* (71-86). Budapest: Animula, 1997.
- HARMAT P. (1994). *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1994.
- HOLLÓS I. (1928). *Búcsúm a sárga háztól: Doktor Pfeiflein Telemach különös írása az elmebetegek felszabadításáról*. Budapest: Cserépfalvi, 1990. Eredeti kiadás: Budapest: Genius, 1928.
- IGNOTUS (1928). Testvéreink, az örültek. *Nyugat*, 1928. I:380-383.
- JURINEC, V. (1924). *Freudism and Marxism*. 1924.
- JURINEC, V. (1925). Psychoanalyse und Marxismus. *Unter dem Banner des Marxismus*. 1925/1:90-133.
- NAGY L. (1911). Nagy Lajos levele az országos Betegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár igazgatójához. In: Tarján Tamás (szerk.), *Kopaszok és hajások világharca. In memoriam Nagy Lajos* (43-47). Budapest: Nap Kiadó, 1981.
- NAGY L. (1913). Bródy Sándor: Húsevők. *Nyugat*, 1913/17.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- NAGY L. (1914a). Schnitzler novellái. *Nyugat*, 1914/6.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- NAGY L. (1914b). Biró Lajos: Ciklamek. *Nyugat*, 1914/9.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

- NAGY L. (1919). A psychoanalisis tanszéke. *Vörös Lobogó*, 1(6), 1919. jan. 31.:14-15.
- NAGY L. (1925). Freud Zsigmond önéletrajzáról. *Népszava*, 1925. aug. 23.:6-8, In: uő, *Író, könyv, olvasó I.* (199-207). Budapest Szépirodalmi, 1959.
- NAGY L. (1926). A „csodálatos” tudomány. *Népszava*, 1926. júni. 25.:12.
- NAGY L. (1927a). A pszichoanalízis szociológiai perspektívában. *Együtt*, 1(3):10-14. és *Századunk*, 1927:611-613.) In: uő, *Író, könyv, olvasó I.* (73-81, 82-87). Budapest: Szépirodalmi, 1959.
- NAGY L. (1927b). Gustave le Bon: Új idők pszichológiája. *Együtt*, 1(2):28-29.
- NAGY L. (1927c). Közkeletű balgaságok. *Együtt*, 1(4):11-19.
- NAGY L. (1927d). Szocializmus és pszichoanalízis. *Együtt*, 1(6):6-10.
- NAGY L. (1927e). Clissold II. (H. G. Wells legújabb véleménye a szocializmusról, Marxról, a szociáldemokráciáról és a kommunizmusról.) *Századunk*, 1927:236-244.
- NAGY L. (1930a). Nemi szabadság. *Korunk*, 1930. júl.:500-504.
- NAGY L. (1930b). Lapszemle. *Századunk*, 1930. szept.:529-534.
- NAGY L. (1931a). Az erkölcs orgiái. (Lapszemle.) *Századunk*, 1931. márc.:138-143.
- NAGY L. (1931b). A modern házasság. (Dr. Wilhelm Stekel: A modern házasság.) *Korunk*, 1931, máj.:389-391.
- NAGY L. (1936). Fekete éveim. Szántó György könyve. *Nyugat*, 1936/2.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- NAGY L. (1937). Guernica. *Századunk*, 1937:201-203.
- NAGY L. (1938). A falu álarca. Budapest: Nyugat, 1938. In: uő, *A falu meg a város. Szociográfiai írások* (229-348). Budapest: Szépirodalmi, 1981.
- NAGY L. (1940). Egy lány a századfordulón. In: uő, *Egy lány a századfordulón. A fiatalúr megnősül* (5-186). Budapest: Szépirodalmi, 1982.
- NAGY L. (1984). *A menekülő ember*. Budapest: Szépirodalmi, 1984.
- Népszava*, 1928. február.
- Népszava*, 1930. február.
- Pesti Hírlap*, 1928. február.
- Pesti Hírlap*, 1928. március.
- Pesti Napló*, 1928. február.
- Pesti Napló*, 1928. március.
- Pesti Napló*, 1928. április.
- Pesti Napló*, 1928. május.
- Pesti Napló*, 1928. július.
- Pesti Napló*, 1928. december.
- Pesti Napló*, 1930. január.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár.

Századunk, 1928.

SZIRMAI R. – GARTNER P. (1946). *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Budapest: Pelikán, 1993. Eredeti kiadás: Budapest: Faust, 1946.

TARJÁN T. (1980). *Nagy Lajos*. Budapest: Gondolat, 1980.

(SZ. N.) (1927). A pszichoanalízis szociológiai perspektívában. (*Együtt*, 1927. évi 3. szám.). *Századunk*, 1927:473-476.

VALACHI A. (2008). A pszichoanalízis és a magyar irodalom. In: Erős F. – Lénárd K. – Bókay A. (szerk.), *Typus Budapestiensis. Tanulmányok a pszichoanalízis budapesti iskolájának történetéről és hatásáról* (213-260). Budapest: Thalassa, 2008.